

Проект

«Полегшення доступу до прав людини й основних послуг для внутрішньо переміщених осіб та осіб, що повертаються в Україну»

Добровільне повернення: огляд політик та практики

Документ підготували:

Гіна Калак (Gina Kalach)

Клер Ріммер (Claire Rimmer)

Липень 2025 р.

Зміст

Вступ.....	3
Огляд стандартів та політик щодо добровільного повернення.....	4
Рада Європи.....	4
Європейський Союз	5
Прецедентне право	9
Практика Європейського суду з прав людини, що стосується прав осіб, які повертаються до країни походження	9
Практика Суду Європейського Союзу щодо політики повернення ЄС	10
Програми сприяння добровільному поверненню та реінтеграції.....	12
Європейська програма реінтеграції (ЄПР).....	12
Право на участь у Європейській програмі реінтеграції (ЄПР)	13
Інші програми сприяння добровільному поверненню та реінтеграції (СДПР).....	13
Право на участь у програмах СДПР	14
Програми СДПР країн, які не є членами ЄС.....	15
Етапи процедур добровільного повернення та реінтеграції.....	16
Етап перед поверненням.....	16
Повернення	19
Після повернення/реінтеграція.....	19
Зацікавлені сторони процедури повернення.....	21
Моніторинг та оцінювання програм добровільного повернення	24

Вступ

Цей документ містить огляд стандартів Ради Європи та релевантної судової практики Європейського суду з прав людини разом із законодавством ЄС та керівними принципами щодо повернення з особливою увагою до добровільного повернення і програм сприяння добровільному поверненню та реінтеграції (СДПР).

Він висвітлює етапи процедур добровільного повернення та реінтеграції, зокрема відповідні аспекти кожного етапу. Документ містить приклади конкретних країн, актуальні для кожного етапу, зокрема щодо використання фінансових стимулів для повернення громадян третіх країн.

Тут окреслена роль та функції ключових зацікавлених сторін в імplementації процедур добровільного повернення та реінтеграції.

Синім кольором виділені приклади конкретних країн, стислий виклад політик та стандартів.

Жовтим кольором виділені посилання на практичні інструменти у цій сфері.

Огляд стандартів та політик щодо добровільного повернення

Рада Європи

Право на повернення стосується права кожної особи на в'їзд або повернення до своєї країни або території. У випадку масового напливу або примусового переміщення внаслідок конфлікту повернення буде можливим після завершення конфлікту або тоді, коли особи добровільно вирішують повернутися, будучи повністю поінформованими про панівні умови.

Такі повернення повинні відбуватися з гідністю та відповідно до міжнародного законодавства з прав людини та відповідних політик.

[Комітет Міністрів Ради Європи](#) наголосив на важливості права на добровільне та гідне повернення до своїх домів або місць звичного проживання, або на переселення в іншу частину країни відповідно до Європейської конвенції з прав людини.

[Парламентська асамблея Ради Європи \(ПАРЕ\)](#) закликала уряди продовжувати підтримувати процес добровільного повернення, локальної інтеграції та інтеграції в інших регіонах країн походження переміщених осіб.

Комітет Міністрів Ради Європи у своїх **Двадцяти керівних принципах щодо примусового повернення** заохочував держави перебування вжити заходів, які сприяють добровільному поверненню, якому слід надавати перевагу над примусовим поверненням. Хоча держави-члени зберігають суверенне право контролювати в'їзд та місце перебування негромадян на їхній території, у деяких випадках здійснення цього права може обумовлювати необхідність примусового повернення осіб, які перебувають на території незаконно, і такі операції несуть ризик порушення основоположних прав та свобод. Керівні принципи слугують практичним інструментом для держав-членів Ради Європи у розробці та імплементації національних законів і нормативно-правових актів щодо повернення, забезпечуючи повагу до прав людини осіб, які повертаються до країни походження.

[Двадцять керівних принципів Ради Європи щодо примусового повернення](#)

Двадцять керівних принципів щодо примусового повернення, які були прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи у 2005 році, заохочують держави перебування вжити заходів для сприяння добровільним поверненням, яким слід надавати перевагу над примусовими поверненнями, оскільки вони створюють значно менше ризиків для прав людини.

Керівні принципи передбачають заходи та умови, яких потрібно дотримуватися на різних етапах процесу повернення. До них належить наступне:

- Держави повинні приймати рішення про повернення (також відомі як накази про видворення) відповідно до закону, забезпечуючи гідність та безпеку та враховуючи реальний ризик вбивства, страти або катування чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання осіб, які повертаються, у країнах їхнього походження.
- Заборона колективного вислання та вимога надати особливий захист правам дітей та сімей.
- Право на засоби правового захисту від наказів про видворення та рішень про тримання під вартою.
- Співробітництво між державами в рамках процедури реадмісії.
- Держави перебування повинні прагнути до співробітництва осіб, які повертаються до країни походження, на усіх етапах процесу повернення, зокрема у випадку примусового повернення.

Європейський Союз

На рівні Європейського Союзу було прийнято кілька політик та стратегій для управління поверненням громадян третіх країн з території держави-члена ЄС та для підтримки їхньої реінтеграції. Основні політики та стратегії включають наступне:

- стандарти та процедури у державах-членах ЄС щодо повернення громадян третіх країн, які незаконно перебувають на їхній території, що називаються Директивою про повернення;
- Стратегія ЄС щодо добровільного повернення та реінтеграції;
- Пакт про міграцію та притулок (Пакт);
- поточна пропозиція щодо регламенту, який встановлює загальну систему повернення громадян третіх країн, які незаконно перебувають на території ЄС;
- повернення у Директиві про тимчасовий захист, включаючи ситуацію громадян України у контексті процедур повернення.

Стандарти та процедури у державах-членах ЄС щодо повернення громадян третіх країн, які незаконно перебувають на їхній території, що називаються Директивою про повернення, були прийняті у 2008 році. Це залишається правовою основою, де викладені загальні стандарти та процедури щодо повернення негромадян ЄС, які незаконно перебувають на території ЄС. Будучи транспонованою у національне право державами-членами ЄС, Директива забороняє колективні вислання та підтверджує, що нікого не можна видворити, вислати або екстрадувати до країни, де для них існує суттєвий ризик смертної кари, катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. Держави-члени повинні належним чином враховувати найкращі інтереси дитини, сімейне життя, стан здоров'я відповідного громадянина третьої країни і повинні дотримуватися принципу невидворення. Крім того, процедури повернення повинні здійснюватися без дискримінації, об'єктивно, чесно та прозоро і на основі оцінок окремих ситуацій.

Важливо наголосити, що Двадцять керівних принципів Ради Європи щодо примусового повернення **процитовані у Директиві у якості основного джерела** для тлумачення та застосування Директиви у спосіб, сумісний з основоположними правами. Це застосовується до усіх громадян третіх країн, тобто до будь-якої особи, яка не є громадянином Європейського Союзу, яка більше не відповідає умовам для в'їзду, перебування або проживання у державах-членах Європейського Союзу, щодо якої може бути прийняте рішення про повернення.

Відповідно до Директиви про повернення, «добровільний виїзд» або «добровільне повернення» стосується зобов'язання покинути територію у строки, встановлені у рішенні про повернення, що може бути примусово виконане лише у разі закінчення такого періоду. **Добровільний виїзд є кращим варіантом.** Якщо держави-члени ЄС застосовують примусові заходи для видворення громадянина третьої країни, який опирається поверненню, такі заходи повинні бути пропорційними і не повинні перевищувати використання розумної сили. Рішення про видворення повинне виконуватися відповідно до національного законодавства і оформлюватися у письмовому вигляді з повним дотриманням основоположних прав. Воно повинне містити підстави для прийняття рішення та інформацію про доступні засоби правового захисту для оскарження у компетентному, неупередженому та незалежному судовому чи адміністративному органі. Разом з прийняттям рішення про повернення, відповідно до Директиви про повернення, держави-члени ЄС також мають можливість у будь-який час надати громадянину третьої країни, який незаконно перебуває на їхній території, незалежну посвідку на проживання або інший дозвіл, що надає право залишитися, з гуманних, гуманітарних або інших міркувань. У такому разі рішення про повернення не ухвалюється. Якщо рішення про повернення уже прийняте, його відкликають або призупиняють на строк дії посвідки на проживання чи іншого дозволу, що надає право залишатися у країні.

[Стратегія ЄС щодо добровільного повернення та реінтеграції](#) 2021 року просуває добровільне повернення та реінтеграцію як невід'ємну складову загальної системи повернення ЄС.

У ній наголошується, що справжній успіх політики повернення повинний оцінюватися шляхом врахування становища відповідних осіб, забезпечуючи, щоб їхнє повернення здійснювалося з гідністю та з урахуванням перспектив реінтеграції після повернення до країни походження.

Реінтеграція повинна розроблятися за активної участі національних та місцевих органів влади, приймаючих громад та громадянського суспільства, щоб забезпечити реальні можливості для осіб, які повертаються до країни походження.

Стала реінтеграція повинна також підтримувати ширші стратегії розвитку у країнах-партнерах, допомагаючи забезпечити вигоди для розвитку та вирішити деякі першопричини нерегулярної міграції.

Стратегія висвітлює основні виклики для послідовної реалізації політики повернення та реінтеграції:

- створення ефективнішої організаційно-правової основи;
- посилення координування серед усіх зацікавлених осіб;
- підтримка добровільного повернення та реінтеграції мігрантів з третіх країн та між ними;
- надання ефективного консультування щодо повернення та довідкових послуг;
- забезпечення якості підтримки, що надається особам, які повертаються до країни походження;
- сприяння сталості зусиль з реінтеграції та сприяння відповідальності країн-партнерів;
- забезпечення відповідного фінансування для програм добровільного повернення та реінтеграції.

Крім того, прийнятий у 2024 році [Пакт про міграцію та притулок \(Пакт\)](#), встановлює правила щодо добровільного повернення. Ключовим елементом Пакту є те, що держави-члени, які зіштовхуються з раптовим міграційним тиском, не залишаються управляти цим на самоті; вони матимуть змогу звернутися з проханням про допомогу від ЄС та інших держав-членів з переселенням мігрантів, перевезенням, фінансовими внесками або забезпеченням допоміжного персоналу. Пакт прагне підвищити ефективність процедур та покращити управління кордонами. [Він також впроваджує кілька гарантій для захисту основоположних прав мігрантів](#), включаючи стандартизовані процедури надання притулку, процедури перевірки, оцінки вразливості та незалежні механізми моніторингу.

[Зобов'язання держав-членів ЄС стосовно прав осіб, які повертаються до країни походження, включають наступне:](#)

- заохочення до добровільного виїзду;
- встановлення мінімального набору основних прав для мігрантів, які незаконно перебувають у країні та очікують на видворення, включаючи доступ до базової медичної допомоги та освіти для дітей;
- забезпечення, щоб заходи примусового повернення не були надмірними або непропорційними;
- дотримання принципу невидворення;
- гарантування ефективного захисту прав людини, включаючи індивідуальні гарантії та заборону колективного висланя;
- заборона дискримінації за ознаками статі, раси, кольору шкіри, етнічного чи соціального походження, генетичних особливостей, мови, релігії чи віри, політичних чи будь-яких інших переконань, належності до національної меншини, майнового стану, народження, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації;
- забезпечення справедливої та прозорої процедури прийняття рішень про повернення;
- надання допомоги з поверненням, консультування та доступ до правової допомоги;
- забезпечення ефективних засобів правового захисту для оскарження рішень про повернення;
- участь у двосторонніх угодах та співробітництво з третіми країнами для полегшення процесу повернення.

Поточна законодавча процедура для впровадження Регламенту про повернення

Держави-члени ЄС вважали, що необхідна ефективніша політика повернення, оскільки Європейська комісія [визначила кілька проблем](#) стосовно правової бази щодо повернень та виконання Директиви про повернення 2008 року, зокрема:

- Вона надає широку свободу розсуду, що призводить до різної практики та відмінних тлумачень правил ЄС та адміністративних процедур серед держав-членів.
- Система є надто складною та фрагментованою, що призводить до недоліків у співробітництві між органами влади, які беруть участь у процесі повернення, як на території окремих держав-членів, так і на міжнародному рівні.
- Багато осіб, які повертаються до країни походження, не повністю співпрацюють з органами влади, а законодавство не накладає на них чіткого зобов'язання робити це.
- Переховування — коли особа, яка повертається до країни походження, переїжджає до іншої держави-члена з метою уникнути примусового виконання рішення про повернення — залишається суттєвим викликом.
- Ефективність та співробітництво країн походження в рамках процедур реадмісії є недостатнім, що перешкоджає ефективності повернень.

Відповідно, для сприяння добровільному та примусовому поверненню, накладення зобов'язань на громадян третіх країн щодо співпраці в рамках процедур повернення та підвищення ефективності процесу повернення, Європейська комісія подала [пропозицію щодо «Регламенту, який встановлює загальну систему повернення громадян третіх країн, які незаконно перебувають на території Союзу»](#), який часто називають «Регламентом про повернення», на початку 2025 року. У разі прийняття, він замінить Директиву про повернення 2008 року.

Цілі запропонованого Регламенту про повернення включають наступне:

- забезпечити співробітництво громадян третіх країн з органами влади шляхом поєднання зобов'язань, стимулів та наслідків за відмову від співробітництва;
- сприяти і добровільному, і примусовому поверненню, при цьому повністю поважаючи основоположні права;
- надати державам-членам спільні правила для ідентифікації та пришвидшення повернення громадян третіх країн, які створюють ризик для безпеки;
- вперше інтегрувати процедури реадмісії у процес повернення;
- захистити основоположні права осіб, які повертаються до країни походження, за допомогою чітких процесуальних гарантій, включаючи право на оскарження та заборону видворення, з особливою увагою до вразливих осіб;
- запобігти обходу або затриманню виконання рішень про повернення громадянами третіх країн, щодо яких було прийняте рішення про повернення, які переміщуються між державами-членами, шляхом впровадження нового координаційного механізму;
- зміцнити право на інформацію для осіб, які повертаються до країни походження, що включає зобов'язання держав-членів забезпечити консультування щодо повернення;
- підвищити фінансову допомогу для осіб, які повертаються до країни походження;
- уточнити та посилити правила примусових повернень як для державних органів, так і для громадян третіх країн.

Повернення у Директиві про тимчасовий захист

[У 2001 році Директива про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому \(Директива про](#)

тимчасовий захист) встановила зобов'язання держав-членів перед особами, які користуються тимчасовим захистом. Такі зобов'язання включають надання посвідок на проживання, житла, доступу до працевлаштування або самозайнятості, освітніх можливостей для дорослих, професійної підготовки та практичного досвіду на робочому місці, захисту для неповнолітніх без супроводу і доступу до освіти для дітей протягом терміну дії захисту.

Директива про тимчасовий захист вимагає від держав-членів вжити заходів для забезпечення можливості добровільного повернення осіб під тимчасовим захистом або тих, чий захист закінчився, з повною повагою до гідності людини та з доступом до точної інформації про ситуацію у країні їхнього походження. Вона також дозволяє особам здійснити право на повернення навіть до закінчення їхнього тимчасового захисту і дозволяє примусові повернення у разі необхідності за умови, що це здійснюється з належною повагою до основоположних прав.

Перспективи повернення громадян України

Рішення про повернення може прийматися щодо громадянина України або третьої країни, який втік від воєнної агресії Росії проти України до ЄС, **щойно завершиться їхнє законне перебування на території**.

У випадку українців та інших іноземних громадян, які покинули Україну і наразі перебувають у державах-членах ЄС як **одержувачі тимчасового захисту**, держави перебування можуть ухвалити рішення про повернення після завершення конфлікту і після закінчення наданого ЄС тимчасового захисту, який наразі продовжено до 4 березня 2027 року.

Щодо українців, які отримали **міжнародний захист**, наприклад [статус біженця](#) або [додатковий захист](#), не можна приймати рішення про повернення, доки діє їхній захист. Проте держави можуть приймати рішення про повернення у випадку припинення або позбавлення статусу біженця або додаткового захисту. Українці та інші особи, які втекли від воєнної агресії Росії проти України, також можуть мати **посвідку на проживання для інших цілей, наприклад навчання, возз'єднання сім'ї або роботи**. У деяких державах-членах ЄС необхідно відмовитися від тимчасового захисту, щоб отримати іншу посвідку на проживання, а в інших це може відбуватися паралельно. Принаймні в одній державі-члені (Бельгії) у 2023 році тимчасовий захист можна було замінити на нову посвідку на проживання та повторно активувати, якщо нова посвідка на проживання закінчилася раніше дати закінчення тимчасового захисту.

Європейська міграційна мережа:

Застосування Директиви про тимчасовий захист: виклики та належна практика у 2023 році, листопад 2024 року, https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/publications/emn-study-2024-application-temporary-protection-directive-challenges-and-good-practices-2023_en.

Прецедентне право

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ або Суд) проаналізував та оцінив кілька аспектів і прав, які пов'язані з процесом повернення.

Суд не завжди прямо використовує термін «добровільне повернення», він напрацював відповідну судову практику у розумінні статті 3, 8 і 13 Європейської конвенції з прав людини.

У наступних рішеннях Суд розглянув основоположні права, наприклад право на невидворення, пріоритет політик та стандартів з основоположних прав над двосторонніми угодами, **заборону колективного вислання, оцінку та надання інформації про ризики і ситуацію в країні походження, повагу до ефективного засобу правового захисту і захист майна та житла у контексті реінтеграції.**

Практика Європейського суду з прав людини, що стосується прав осіб, які повертаються до країни походження

- Суд визначив, що **вислання мігрантів** договірною державою може тягнути за собою відповідальність такої держави відповідно до Конвенції, якщо є вагомі підстави вважати, що відповідна особа у разі вислання зазнає в приймаючій країні реального ризику поведінки, яке суперечить статті 3 Конвенції. [«Чахал проти Сполученого Королівства»](#) (Chahal v. the United Kingdom), № 22414/93, рішення від 15 листопада 1996 року, п. 74.
- Договірні держави мають право контролювати в'їзд, місце перебування та вислання підданих іншої держави і укладати угоди з третіми країнами щодо процесу реадмісії. Проте договірні держави не можуть ухилятися від відповідальності та зобов'язань, передбачених Європейською конвенцією з прав людини та Протоколами до неї, покладаючись на зміст або умови таких угод, **якщо особи, які повертаються до країни походження, зазнають ризиків неналежного поведінки або смертної кари у третій країні**, яка підписала угоду, і також можуть зазнати ризику репатріації до країни походження. Державам також нагадали приділяти увагу повазі до сім'ї та приватного життя, якщо особа, яка повертається до країни походження, створила сімейне життя у державі перебування. [«Аль-Саадун і Муфді проти Сполученого Королівства»](#) (Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom), № 61498/08, § 128, 2010
- [«Хірсі Джамаа та інші проти Італії»](#) (Hirsi Jamaa and others v. Italy), № 27765/09, Велика Палата, рішення від 23 лютого 2012 року, п. 113, 114, 129, рішення; [«Амролла проти Данії»](#) (Amrollah v. Denmark), № 56811/00, 11 липня 2002 року.
- Суд підтвердив **заборону колективного вислання іноземців**, наголосив на важливості розмежовувати недопуск та вислання і підкреслив необхідність ефективного доступу до процедур законного в'їзду, що дозволяють особам претендувати на захист. [«Н.Д. та Н.Т. проти Іспанії»](#) (N.D. and N.T. v. Spain), №№ 8675/15 і 8697/15, рішення від 13 лютого 2020 року.
- Компетентні державні органи **мають зобов'язання оцінювати усю інформацію**, доведену до їхнього відома, перш ніж ухвалювати рішення про видворення до країни походження, включаючи поточне становище особи, що може створювати ризик у разі повернення. [«Ф.Г. проти Швеції»](#) (F.G. v. Sweden), № 43611/11, рішення від 23 березня 2016 року, п. 156-158.
- **Що стосується права на засоби правового захисту**, Європейський суд з прав людини встановив порушення статей 3 і 13 Європейської конвенції з прав людини. Справа стосувалася депортації заявника до країни його походження, що відбулося попри розпорядження національного суду про призупинення видворення. Суд визначив, що Бельгія не оцінила належним чином ризики, з якими стикався заявник у країні походження, і

порушила його право на ефективний засіб правового захисту, продовживши процедуру депортації всупереч розпорядженню суду. [«М.А. проти Бельгії»](#) (M.A. v. Belgium), № 19656/18, рішення від 27 жовтня 2020 року.

- У своїй практиці Суд також розглядав **права осіб, які повертаються до країни походження, в процесі реінтеграції**, переважно захищаючи право на доступ, користування та відновлення володіння майном, а також наголошуючи на питаннях, що стосуються відсутності доступу до майна або тимчасового житла, втрати будинків, землі або доходу.

Доступ до майна або тимчасового житла

[«Солтанов та інші проти Азербайджану»](#) (Soltanov and Others v. Azerbaijan), №№ [41177/08](#), [41224/08](#), [41226/08](#), [41245/08](#), [41393/08](#), [41408/08](#), [41424/08](#), [41688/08](#), [41690/08](#) і [43635/08](#), 13 січня 2011 року

Втрата будинків, землі або доходу

[Справа «Акдівар та інші проти Туреччини»](#) (Akdivar and Others v. Turkey), № 21893/93 (справедлива сатисфакція), 1 квітня 1998 року

Практика Суду Європейського Союзу щодо політики повернення ЄС

Суд Європейського Союзу (СЄС) також виніс рішення про застосування Директиви про повернення та захищав основоположні права осіб, які повертаються до країни походження, у контексті рішень про повернення, ухвалених державами-членами ЄС.

У наступних рішеннях Суд розглянув ключові аспекти політики повернення, включаючи її основні завдання та цілі, найкращі інтереси дитини, дотримання максимального періоду тримання під вартою та пріоритетності застосування Директиви до випадків незаконного перебування на території країни над суперечливим національним кримінальним правом.

- Суд наголосив на тому, що **основним завданням Директиви про повернення** є вироблення ефективної політики видворення. Він підтвердив, що імплементація Директиви повинна поважати основоположні права та правові принципи, зокрема ті, що закріплені в Хартії основних прав Європейського Союзу. Що стосується шукачів притулку, держави-члени повинні надати заявникам право оскаржувати виконання рішення про повернення принаймні в одному органі судової влади. Усі наслідки рішення про повернення повинні призупинятися на період, передбачений для подання скарги, а якщо скарга була подана — до прийняття рішення компетентним органом судової влади. Також важливо, щоб період для добровільного виїзду не починав відраховуватися, доки відповідна особа має дозвіл залишатися у державі-члені, і щоб протягом цього часу особу не помістили під варту до видворення. Зрештою, відповідна особа зберігає статус заявника на отримання міжнародного захисту до ухвалення остаточного рішення щодо такої заяви.

[«Садіку Гнанді проти Бельгії»](#) (Sadikou Gnandi v État belge), C-181/16, рішення від 19 червня 2018 року

- **Суд також гарантував захист якнайкращих інтересів дитини.** У вказаній справі рішення про повернення було прийняте щодо особи, яка є батьком неповнолітньої особи, яка проживає на території ЄС на законних підставах. За відсутності у батька посвідки на проживання, дитина була змушена покинути ЄС разом з ним. Суд наголосив, що у таких ситуаціях застосовується Директива про повернення, включаючи статтю 5(а), що вимагає врахування найкращих інтересів дитини. Суд зауважив, що це положення «становить загальне правило, обов'язкове для держав-членів, щойно вони імплементують цю директиву». Така гарантія в поєднанні зі статтею 24 Хартії основних прав Європейського Союзу та статтею 3(1) Конвенції про права дитини повинна застосовуватися у справах за участі дітей.

[C-430/11](#), 6 грудня 2012 року

[«М.А. проти Бельгії»](#), рішення Суду (Десята Палата) від 11 березня 2021 року

- Суд уточнив, що **максимальна тривалість тримання під вартою** відповідно до Директиви про повернення становить 18 місяців, і наголосив, що тримання під вартою повинне застосовуватися лише як крайній захід.
[C-357/09 PPU-Кадзоєв](#), 30 листопада 2009 року.
- Суд нагадав, що Директива **не заважає державам-членам класифікувати незаконне перебування як кримінальне правопорушення** та встановлювати покарання з метою стримування та покарання таких порушень. Проте держава-член може не застосовувати положення кримінального права, які можуть зашкодити застосуванню загальних стандартів та процедур, встановлених у Директиві 2008 року, таким чином позбавляючи її ефективності. Таким стандартам та процедурам можна зашкодити, якщо після визначення, що громадянин третьої країни незаконно перебуває на території, держава-член повинна була розпочати кримінальне провадження, що потенційно призводить до ув'язнення, перш ніж ухвалювати або виконувати рішення про повернення.
[C-430/11](#), 6 грудня 2012 року

Програми сприяння добровільному поверненню та реінтеграції

[Програми сприяння добровільному поверненню та реінтеграції \(СДПР\)](#) — це будь-який захід з підтримки (наприклад, адміністративної, фінансової, матеріально-технічної, консультаційної) повернення та реінтеграції особи, яка повертається до країни походження або іншої третьої країни, від держави або третьої сторони (наприклад, міжнародної або громадської організації), що дозволяє особі, яка повертається до країни походження, вести самостійне життя у країні повернення.

Після набуття чинності [Регламентом ЄС про Європейську прикордонну та берегову охорону у 2019 році](#) Агенція з прикордонної та берегової охорони (Frontex) має повноваження надавати технічну та оперативну допомогу державам-членам ЄС на усіх етапах процесу повернення, включаючи етапи після прибуття та після повернення (тобто послуги реінтеграції).

Європейська програма реінтеграції (ЄПР)

ЄПР Frontex була впроваджена та просувалася завдяки державам-членам ЄС, які мають дуже різноманітні програми допомоги з реінтеграції та потенціал.

Вона має на меті стати [загальноєвропейською програмою допомоги з реінтеграції з рівними стандартами та рівним поводженням](#) для громадян третіх країн, які мають право на підтримку. Вона прагне гармонізувати пропозиції для осіб, які повертаються до країни походження, та забезпечити, щоб усі держави-члени ЄС могли надавати допомогу з реінтеграції з рівними стандартами.

ЄПР передбачає індивідуальну допомогу з реінтеграції особам, які повертаються, у їхніх країнах походження, яка може надаватися особам, які повертаються як добровільно, так і примусово (залежно від законодавства та пріоритетів держави-члена ЄС). Це включає короткострокову підтримку після повернення, а також таку довгострокову підтримку, як консультування з питань житла та працевлаштування.

Європейська програма реінтеграції наразі діє у 38 країнах походження/повернення.

Підтримка агенцією Frontex у сприянні поверненням координується шляхом використання Інструменту допомоги з реінтеграції (RIAT).

[Інструмент допомоги з реінтеграції \(RIAT\)](#)

RIAT — це цифрова платформа, яка оптимізує управління та надання допомоги з реінтеграції особам, які повертаються до країни походження. Нею володіє та фінансує Європейська комісія за підтримки Ініціативи з повернення та реінтеграції (в складі Міжнародного центру з розвитку міграційної політики або МЦРМП).

RIAT — це закрита система з доступом лише для уповноважених осіб. Вона має центральну інформаційну панель, де різні зацікавлені сторони можуть зберігати інформацію та обмінюватися нею для координування повернень.

RIAT можуть використовувати держави-члени ЄС, інші держави перебування, такі установи ЄС, як Frontex, та надавачі послуг реінтеграції. Наприклад, радники з питань повернення використовують цей інструмент для отримання інформації про послуги, доступні у країні повернення. Якщо особа має право на підтримку в рамках ЄПР, держави-члени ЄС подають заяву на платформі RIAT. Станом на 2024 рік усі держави-члени ЄС зареєструвалися у RIAT, а тому можуть брати участь у Європейській програмі реінтеграції або ЄПР.

Також все частіше з інформаційної панелі можна отримати дані про кількість справ та моніторинг справ.

Frontex:

[Допомога з реінтеграції для мігрантів, зручна для користувача брошура](#)

Право на участь у Європейській програмі реінтеграції (ЄПР)

В рамках ЄПР держави-члени ЄС відповідають за визначення, чи має право особа на допомогу з реінтеграції відповідно до їхнього національного законодавства.

Загалом особи мають право на підтримку від ЄПР, якщо вони:

- ще не отримали остаточного негативного рішення щодо їхнього прохання про перебування, законне проживання або/і міжнародний захист (притулок) і вирішують повернутися. Це вважається добровільним поверненням;
- отримали остаточне негативне рішення і/або рішення про повернення, де встановлений термін, протягом якого вони повинні покинути територію держави-члена, і вони вирішують повернутися до країни походження. Це вважається добровільним виїздом;
- державні органи європейської країни, де проживає особа, повідомлять йому/їй про можливість отримати допомогу з реінтеграції та термін, протягом якого необхідно покинути країну.

Залежно від національного законодавства особи також можуть мати таке право у разі примусового повернення, якщо вони:

- отримали рішення про повернення, але вирішили не виїжджати протягом встановленого терміну (добровільний виїзд). У такому разі рішення про повернення підлягає примусовому виконанню, і особу можуть повернути примусово.

Загалом **особи не мають права на допомогу від ЄПР**, якщо вони:

- мають право на перебування, законне проживання, міжнародний або **тимчасовий захист** на території держави-члена ЄС.

Інші програми СДПР

Європейська програма реінтеграції (ЄПР) не поширюється на усі країни повернення і пропонує стандартний обсяг допомоги.

Деякі держави-члени ЄС мають власні незалежні програми СДПР, якими керують самостійно або з іншим виконавчим партнером, з метою:

- доповнення програм ЄПР та надання додаткової підтримки;
- охоплення конкретних груп або країн, на які не поширюється ЄПР.
- Деякі держави-члени ЄС мають постійні програми СДПР, які фінансуються Фондом притулку, міграції та інтеграції (ФПМІ) або іншими фондами разом з такими надавачами, як Міжнародна організація з міграції (МОМ), як у випадку [Естонії](#), [Литви](#) та [Італії](#).

Міжнародна організація з міграції (МОМ):

[Практичні рекомендації щодо розробки, реалізації та моніторингу програм допомоги з реінтеграції: посібник](#)

Право на участь у програмах СДПР

Держави-члени ЄС та інші держави перебування можуть мати інші критерії відповідності вимогам. Вони можуть включати конкретні групи, наприклад осіб, яким наданий захист, певні національності, вразливі групи, медичні випадки.

Наприклад, у Німеччині є додаткові програми СДПР, якими керує кілька федеральних земель, включаючи Баварію, яка мала «Спеціальну іракську програму», що пропонувала додаткову підтримку громадянам Іраку від Баварії після повернення до Іраку протягом обмеженого періоду до 30 червня 2025 року.

Кіпр нещодавно відкрив програму сприяння добровільному поверненню для громадян Сирії, дозволивши батьку сімейства перебувати в Кіпрі та працювати терміном до 3 років, тоді як сім'я повертається, з додатковою фінансовою допомогою для другого з подружжя (2 000 євро порівняно з 1 500 євро) та кожної дитини (1 000 євро порівняно з 750 євро).

Право на участь в італійській програмі СДПР

Італійською програмою керує MOM, а фінансується вона Фондом притулку, міграції та інтеграції (ФПМІ). Категорії осіб, які допускаються до програми, можуть дещо відрізнятися залежно від року та організації-виконавчого партнера.

Особи, які зазвичай допускаються до участі у програмі, включають:

- осіб, які ще не отримали рішення щодо їхнього прохання про надання притулку. Якщо вони вирішують брати участь у програмі СДПР на цьому етапі, вони повинні відкликати заяву про надання притулку, що знаходиться на розгляді;
- осіб, які отримали захист в Італії;
- осіб, які не подавали заяву про надання притулку в Італії;
- осіб, чия заява про надання притулку була відхилена і яким надали термін для добровільного виїзду з Італії;
- осіб, які більше не відповідають вимогам для посвідки на проживання;
- діти без супроводу дорослих можуть відповідати вимогам. Італійські органи влади повинні провести ретельний збір відомостей про сім'ю дитини у країні її походження та переконатися, що повернення є добровільним і відповідає найкращим інтересам дитини.

Особи, які не відповідають вимогам, включають:

- осіб, які отримали наказ про вислання в результаті злочину, екстрадиції або ордеру на арешт.

Frontex:

Кілька корисних наборів інструментів для допомоги вразливим групам з поверненням.

Матеріали включають відповідну візуальну інформацію для дітей, а також рекомендації для радників з питань повернення, батьків та співробітників міграційної служби.

Програми СДПР країн, які не є членами ЄС

Країни, які не є членами ЄС, не можуть брати участь у Європейській програмі реінтеграції (ЄПР) і часто мають власні програми сприяння добровільному поверненню та реінтеграції.

Наприклад, [Сербія працює з МОМ в Сербії в рамках програми СДПР](#) для усіх мігрантів, які проживають в Сербії, незалежно від їхнього правового статусу, якщо вони не мають засобів для підтримки свого повернення: (колишні) шукачі притулку, мігранти в скрутному становищі, мігранти з нерегульованим статусом, шукачі притулку, чії заяви були відхилені, вразливі мігранти.

У Сполученому Королівстві є урядова програма підтримки добровільного повернення до 143 країн, яких Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) [визнала такими, що розвиваються](#), під назвою [«Отримайте допомогу з поверненням додому, якщо ви — мігрант у Сполученому Королівстві»](#).

Етапи процедур добровільного повернення та реінтеграції

Основними етапами процедур добровільного повернення та реінтеграції є етап перед поверненням, саме повернення та етап після повернення або етап реінтеграції.

Етап перед поверненням

Країни пропонують різні види допомоги перед поверненням, включаючи адміністративну та матеріально-технічну підтримку, фінансову підтримку та стимули, консультування з питань повернення, надання інформації. Медичні огляди також можуть бути необхідні, щоб допомогти особам із захворюваннями зрозуміти свої потреби у підтримці з переїздом та на етапі після повернення.

Адміністративна і матеріально-технічна підтримка

Це може включати допомогу із заповненням заяв, отриманням проїзних документів у разі необхідності, допомогу з організацією поїздки до кінцевого місця призначення, покриття транспортних витрат, допомогу під час відбуття в аеропорту.

Фінансова підтримка та стимули

Європейська програма реінтеграції (ЄПР)

Зазвичай фінансова підтримка для осіб, які повертаються до країни походження, від ЄПР передбачає наступне:

- короткострокова підтримка:
- добровільне повернення: 615 євро на особу;
- довгострокова підтримка:
- пакет після повернення (до 12 місяців після від'їзду) — зазвичай лише натуральна допомога;
- добровільне повернення (основний заявник): 2 000 євро
- кожен додатковий член сім'ї: 1 000 євро

Повернення з Австрії: австрійська програма повернення до Іраку

Підтримка після прибуття або короткострокова підтримка

Пакет для етапу після прибуття у розмірі 615 євро використовується для негайної підтримки після прибуття до Іраку і включає наступні негайні послуги:

- зустріч з партнером з реінтеграції безпосередньо в аеропорту та передача пакету після прибуття: оплачена SIM-карта, засоби особистої гігієни (зубна щітка, зубна паста, мило, шампунь тощо), 1 пляшка води, 1 гарячий обід (також доступний у якості талона), відповідна віку іграшка для дітей;
- зустріч в аеропорту;
- підтримка у подальшій подорожі (організація та покриття витрат);
- тимчасове проживання протягом не більше 3 днів після прибуття;
- безпосередня медична допомога.

Якщо особа не потребує жодних негайних послуг або лише деяких, вона отримує пропорційну суму у розмірі 615 євро готівкою від місцевої партнерської організації.

Довгострокова реінтеграційна підтримка

Крім того, існує пакет після повернення у розмірі 2 000 євро. Особа отримує 200 євро з цієї суми готівкою і 1 800 євро у вигляді виплат в натуральній формі на основі плану реінтеграції, який створюється за підтримки місцевої партнерської організації протягом перших шести місяців після повернення.

Негрошовий пакет після повернення може включати:

- підтримку із заснуванням малого підприємства (компанії);
- освітню діяльність та підготовку;
- підтримку з виходом на ринок праці;
- підтримку із зарахуванням супроводжуваних дітей до школи;
- юридичні та адміністративні консультаційні послуги;
- возз'єднання сім'ї;
- медичну допомогу;
- психосоціальну підтримку;
- підтримку, пов'язану з будинком та побутом (меблі).

Підтримка для вразливих груп

Деякі країни мають спеціальні програми підтримки для конкретних вразливих груп

Фінляндія

Потерпілі від торгівлі людьми: 3 000 євро.

Якщо особа потребує додаткової допомоги: вона може мати право на додаткову суму у розмірі 1 000 євро. Сюди відноситься вік, інвалідність, захворювання, сімейний стан або інша подібна підстава.

Сполучене Королівство

Постраждалі від сучасного рабства, безпритульні та молоді люди віком до 21 року, які вийшли з системи опіки, є трьома групами, які можуть звертатися за фінансовою підтримкою у розмірі до 3 000 фунтів стерлінгів у Сполученому Королівстві в рамках програми сприяння поверненню.

Деякі країни мають регресивні моделі фінансової допомоги. Це означає, що чим швидше особа вирішує добровільно повернутися, тим більше вони платять.

Фінляндія

Якщо особа повертається до країни, громадяни якої повинні мати візу для в'їзду до Фінляндії, розмір допомоги становитиме:

5 300 євро, якщо особа подає заяву на добровільне повернення протягом 30 днів з моменту вручення першого негативного рішення про надання притулку або скасування першої заяви про отримання притулку;

2 000 євро, якщо особа подає заяву на добровільне повернення впродовж періоду, що перевищує 30 днів з моменту вручення першого негативного рішення про надання притулку або скасування першої заяви на отримання притулку;

2 000 євро, якщо особа неодноразово подавала заяву про отримання притулку.

Особа може отримати більшу суму лише один раз.

Країни, які не є членами ЄС

Норвегія

Уряд Норвегії має різні програми допомоги.

Допомога можлива як для громадян України, так і осіб, які не є громадянами України, але мають дозвіл на проживання, які хочуть повернутися до України.

Норвегія не допомагає з організацією поїздки і не надає підтримку після прибуття,

проте виплачує 17 500 норвезьких крон (близько 1 500 євро) на особу та на супроводжувану дитину, щоб допомогти повернутися.

Сполучене Королівство У Сполученому Королівстві особи, які шукають підтримку з добровільним поверненням, можуть подати заяву на отримання до 3 000 фунтів стерлінгів, які надходять на платіжну карту після прибуття до країни.

Консультування щодо повернення

[Консультування щодо повернення](#) — це індивідуальні рекомендації з питань повернення для осіб, які потенційно повертаються до країни походження, включаючи (залежно від обставин справи) інформацію про зобов'язання покинути країну та наслідки, якщо цього не зробити, різні програми надання підтримки з поверненням, інформацію про ситуацію в країні повернення та потенційні перспективи для осіб, які повертаються до країни походження, для нового життя у країні повернення з метою заохотити (сприяти) до добровільного повернення.

Консультування щодо повернення часто здійснюється різними надавачами послуг всередині країни залежно від місцезнаходження мігранта, його становища та способу організації послуги. Послуги консультування щодо повернення може надавати виконавчий партнер, наприклад МОМ або громадська організація, у центрах повернення, центрах прийому та місцях тримання під вартою.

[ICAM \(індивідуальний кейс-менеджмент\), Бельгія](#)

Уряд Бельгії впроваджує систему ICAM для нерегульованих мігрантів. Вона використовується у якості альтернативи триманню під вартою осіб з незаконним перебуванням на території, зокрема осіб в рамках Дублінської процедури (процес визначення відповідальної держави-члена ЄС за розгляд заяви про надання міжнародного захисту, поданої в одній з держав-членів ЄС громадянином третьої країни або особою без громадянства).

Це передбачає персоналізовану підтримку та рекомендації від наставника ICAM, щоб допомогти особам знайти довгострокове рішення або через законне перебування в Бельгії, або повернення до країни походження. Вона дає особам та сім'ям час змиритися з їхнім статусом та вивчити усі варіанти, перш ніж приймати рішення про повернення. Особлива увага надається вразливим особам, включаючи дітей, сім'ї з неповнолітніми та осіб з інвалідністю або захворюваннями.

Frontex, 2025:

[Посібник для швидкого огляду консультування щодо повернення](#)

Міжнародна організація з міграції, 2022:

[Інструментарій консультування щодо повернення](#)

Данська рада у справах біженців, 2019:

[Консультування щодо повернення: підтримка обґрунтованого прийняття рішень через неупереджене, незалежне та недирективне консультування.](#) Аналітична записка про передову практику консультування щодо повернення на основі досвіду

Повернення

На етапі самого повернення зазвичай надається допомога з придбанням квитків та організацією поїздки, а також в аеропорту (див. вище про адміністративну і матеріально-технічну підтримку). Додаткова підтримка може надаватися у формі конкретної медичної допомоги або для вразливих груп.

Після повернення/реінтеграція

Більшість програм сприяння добровільному поверненню та реінтеграції надають коротко- та довгострокову грошову та матеріальну допомогу у якості **«реінтеграційного пакету»**.

Frontex пропонує «реінтеграційний пакет» в рамках підтримки мігрантів, які повертаються до країн походження в рамках Європейської програми реінтеграції (ЄПР).

Цей пакет включає різні форми допомоги, наприклад житло, медичну допомогу, консультування щодо працевлаштування та освіти, протягом періоду, що не перевищує 12 місяців після повернення. ЄПР повністю фінансується Frontex та реалізується партнерськими організаціями.

Реінтеграційний пакет ЄПР передбачає наступне:

- індивідуальний план реінтеграції через консультування щодо реінтеграції: допомагає розробити персоналізований план з окресленням необхідної підтримки, направлення та консультування;
- підтримка може надаватися не більше 12 місяців з детальними подробицями, які визначає держава-член ЄС;
- Frontex стежить за реалізацією програм реінтеграції з метою забезпечення їхньої відповідності стандартам ЄС та задоволення потреб осіб, які повертаються до країни походження;
- фінансова підтримка може включати грошову допомогу, витрати на проїзд та підтримку зі створенням нового бізнесу;
- проживання: може надаватися тимчасове житло або допомога з пошуком житла;
- медична допомога: часто передбачається доступ до медичних послуг, включаючи підтримку психічного здоров'я;
- освіта та професійна підготовка: може пропонуватися професійна підготовка, мовні курси або інші освітні можливості;
- консультування щодо працевлаштування: підтримка у пошуку роботи або розробці бізнес-плану.

Frontex надає додаткову підтримку вразливим групам, включаючи дітей, сім'ї та осіб, які мають проблеми зі здоров'ям.

Хоча серед держав-членів ЄС є прагнення до гармонізації допомоги з реінтеграції, конкретний зміст, розмір та тривалість реінтеграційного пакету визначається державою-членом, яка бере участь у процесі повернення.

Включення українців та інших осіб, які втекли від військової агресії Росії проти України, до програм добровільного повернення

Хоча (колишні) одержувачі тимчасового захисту зазвичай не можуть брати участь у програмах СДПР, деякі держави-члени починають робити винятки:

[У 2023 році Чеська Республіка](#) створила правову основу для програми сприяння добровільному поверненню для громадян України. Проте уряд ще не ухвалив остаточного рішення.

В Німеччині громадяни третьої країни, які не є українцями, що втекли від війни в Україні, не мають права на підтримку з поверненням до України в рамках ЄПР, проте ті особи, які раніше проживали в Україні, покинули Україну через війну і наразі знаходяться в Німеччині, можуть звертатися за підтримкою з добровільним поверненням з Німеччини до країни походження через [програму REAG/GARP](#) (Програма реінтеграції та еміграції для шукачів притулку в Німеччині/Урядова програма сприяння репатріації).

У 2024 році Нідерланди також відкрили програму для осіб, які не є українцями, що більше не мають права на тимчасовий захист у країні.

Зацікавлені сторони процедури повернення

Огляд ключових суб'єктів, які беруть участь на різних етапах процедури повернення.

Зацікавлені сторони	Етап процедури	Функції	Додаткова інформація
Громадянське суспільство у державі перебування/ЄС	1. Перед поверненням	1. Консультування щодо повернення; наглядова роль або моніторинг; юридичні консультації	Гідне повернення. Програма консультування щодо повернення Данської ради у справах біженців «Карітас Інтернешнл» (Caritas International) Консультування щодо повернення в ЄС та координування з місцевими партнерами у третіх країнах для підготовки до повернення
Громадянське суспільство у третій країні/країні повернення	1. Перед поверненням 3. Після повернення	1. Комунікація з радниками з питань повернення у державі перебування або посадовими особами держави-члена ЄС; 3. Зустріч осіб, які повертаються до країни походження, в аеропорту; підготовка; підтримка особи, яка повертається до країни походження, з індивідуальним планом реінтеграції та допомогою.	Мережа ERSO (Європейські організації підтримки реінтеграції) Громадські організації — партнери Frontex з реінтеграції у країнах повернення.
Європейська комісія	1. Перед поверненням 2. Повернення 3. Після повернення	Сприяння обміну досвідом; розробка нормативно-правової бази; надання фінансування як для ініціатив на рівні ЄС, так і для національних програм повернення, зокрема в рамках Фонду притулку, міграції та інтеграції (ФПМІ).	Європейська комісія: ефективна, тверда та справедлива політика ЄС щодо повернення та реадмісії Програми фінансування ЄС у сфері міграції: Фонд притулку, міграції та інтеграції (ФПМІ).
Frontex	1. Перед поверненням 2. Повернення 3. Після повернення	Допомога державам-членам ЄС з розробкою та реалізацією заходів добровільного повернення. Підтримувати держави-члени ЄС зі спільними операціями з повернення та реінтеграційними пакетами після повернення.	Frontex: Допомога з реінтеграції Frontex: Операції з повернення

Міжнародна організація з міграції (МОМ)	1. Перед поверненням 2. Повернення 3. Після повернення	Перед поверненням: надання інформації про країну походження, медичної допомоги (наприклад, медичні огляди та документація) і організація проїзду та проїзних документів. Повернення: допомога з від'їздом (включаючи витрати на транспорт та повторне розміщення), координація транспорту (координація руху, допомога з транзитом, супровід, обробка несупроводжуваного багажу та необхідна документація) і медична допомога (наприклад, медичні огляди перед посадкою та медичний супровід). Після повернення: прийом, внутрішні перевезення, медична підтримка, виплата грантів на повернення або повторне розміщення, допомога з реінтеграції (у співпраці з місцевими органами) і моніторинг та подальші дії після повернення.	Міжнародна організація з міграції: Сприяння добровільному поверненню та реінтеграції, 2015
Національний уряд держави перебування/ЄС	1. Перед поверненням 2. Повернення	Укладає угоди про реадмісію; приймає рішення про повернення; розробка та імплементація національного законодавства; організація операції з повернення за підтримки Frontex та урядів у третіх країнах; надання фінансування.	
Національний уряд третьої країни/країни повернення	3. Після повернення	Ідентифікація осіб перед поверненням та видача проїзного документа у разі потреби; надання довгострокової підтримки особам, які повернулися до країни походження	Приклад довгострокової програми: Ласкаво просимо до Сербії, інформація для осіб, які повертаються, з іноземним громадянством

Ініціатива з повернення та реінтеграції (ІПР), яка фінансується Європейською комісією та імplementується Міжнародним центром з розвитку міграційної політики (МЦРМП).	1. Перед поверненням 2. Повернення	Підтримка Європейської комісії та Frontex в управлінні базою даних Інструменту допомоги з реінтеграції (RIAT); операційна та фінансова підтримка держав-членів ЄС для полегшення розробки рішень у сфері повернення та реінтеграції через діяльність з нарощування потенціалу.	Ініціатива з повернення та реінтеграції
Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН)	1. Перед поверненням 2. Повернення 3. Після повернення	Забезпечення гарантій міжнародного захисту та прав людини на усіх етапах: встановлення добровільного характеру повернення; співробітництво з урядами для надання допомоги біженцям, які хочуть повернутися; організація надання гарантій країною походження; консультування біженців щодо таких гарантій та інформації про умови, що панують у країні походження; моніторинг ситуації осіб, які повертаються, у їхній країні походження; прийом осіб, які повертаються, у їхній країні походження та надання допомоги з реінтеграції. Пропагувати включення положень про захист у двосторонні та багатосторонні угоди про реадмісію	УВКБ ООН: Добровільна репатріація: міжнародний захист: посібник, 1996 УВКБ ООН: Організація повернення осіб, які не є біженцями, та альтернативні варіанти міграції, План дій з 10 пунктів, 2020

Моніторинг та оцінювання програм добровільного повернення

Моніторинг та оцінювання програм сприяння добровільному поверненню та реінтеграції є складною темою, що часто є **частиною ширших дискусій стосовно оцінювання програм технічної допомоги та оцінки впливу**, що ініціюються урядами, гуманітарними організаціями та організаціями з розвитку.

Правозахисні аспекти програм СДПР **часто були предметом критики**, зокрема [стосовно становища та безпеки осіб](#), які можуть повернутися до ситуації вразливості або нестабільного середовища, або сталості такого повернення.

Труднощі побудови системи всебічного моніторингу та оцінювання виникають через різні цілі зацікавлених сторін і програми, які функціонують з різними фінансовими потоками та строками, з різними рівнями та форматами координування та різними практиками обміну даних і вимогами до моніторингу.

Моніторинг забезпечується постійним контактом місцевих партнерських організацій та осіб, які повертаються до країни походження, протягом не більше 12 місяців після повернення, наприклад в рамках ЄПР, а також розробкою цифрових інструментів, таких як Інструмент допомоги з реінтеграції (RIAT), що дозволяє державам-членам ЄС дізнатися, хто яку допомогу отримує, протягом якого часу та їхнє становище з точки зору працевлаштування.

Комунікація та робота з місцевими партнерськими організаціями у третіх країнах дозволяє оцінити вид підтримки, що надається, та її результати.

Офіційні угоди про реадмісію з третіми країнами та неофіційні угоди про повернення часто містять положення про моніторинг.

[Сприяння добровільному поверненню: уроки Боснії та Герцеговини 1990-х років](#)

Ефективні заходи та політики для полегшення та сприяння добровільному поверненню та реінтеграції повинні:

- надавати точну, актуальну інформацію про умови в країні та регіоні походження, що має важливе значення;
- здійснювати роз'яснювальні візити (ознайомлювальні візити), що допомагає особам оцінити ситуацію в країні їхнього походження, перш ніж вирішити повернутися, але все ще мати змогу повернутися до держав перебування після таких візитів;
- забезпечувати фінансові реінтеграційні пакети, а також розглядати інноваційні рішення, як-от «рахунки репатріантів», що вираховувалися із заробітної плати, коли переміщені особи працювали у державі(-ах) перебування, і які передаються після повернення;
- надавати фінансову та матеріальну підтримку для відбудови будинків, шкіл, ферм та громадської інфраструктури;
- залучати осіб, які повертаються до країни походження, до процесу відновлення, що пришвидшує їхню реінтеграцію та економічне відродження;
- пропонувати професійну підготовку та освітні можливості у державах перебування, щоб підготувати осіб, які повертаються, для вимог ринку праці у країні їхнього походження, і це може ефективно підтримати зусилля з відновлення;
- сприяти діалогу між особами, які повертаються, та особами, які залишилися у країні походження, що посилює соціальну згуртованість.

[Система моніторингу та оцінювання програм СДП повинна враховувати наступні компоненти:](#)

Оцінювати результати реінтеграційної підтримки, а також контролювати процес, що призводить до них (якість послуг, які надають партнерські організації, та оцінювання відповідності допомоги у порівнянні з потребами осіб, які повертаються до країни походження).

Загальні характеристики надавача послуг (місцеве залучення надавачів послуг та їхніх знань місцевої динаміки, людські ресурси з розрахунком на одну особу, яка повертається, і/або операційна спроможність організацій охопити осіб, які повертаються).

Надання послуг (який вид допомоги надається і у який спосіб; її відповідність місцевій динаміці).

Усі аспекти реінтеграції (реінтеграція — це багатоаспектний процес, що включає психологічні та соціальні елементи, економічну стабільність тощо).

Вплив на індивідуальному рівні та на рівні громади (вплив на громади, а також окремих осіб, які повертаються до країни походження).

Ідеї широкого спектру зацікавлених сторін (враховувати інформацію з різних джерел: надавачів послуг, органів влади у країнах походження, самих осіб, які повертаються).

Перегляд та регулярне оновлення (адаптуватися залежно від нових досліджень, даних, зворотного зв'язку від зацікавлених сторін, попередніх результатів).

[Моніторинг MOM програми СДПР у Фінляндії](#)

Як виконавчий партнер багатьох програм СДПР MOM розробила власний моніторинг серед одержувачів, які отримують реінтеграційну підтримку, як спосіб забезпечити підзвітність перед одержувачами та донорами і покращити розробку програм добровільного повернення та сталої реінтеграції на основі фактичних даних.

У 2020 році MOM у Фінляндії провела моніторингове дослідження одержувачів, щоб визначити сталість реінтеграції серед учасників проекту з надання грошової підтримки для реінтеграції з особливою увагою до мігрантів, які повернулися зі Швеції до Афганістану та Іраку. Результати продемонстрували суттєву відмінність у наслідках реінтеграції. Результати дослідження також вказували на те, що лише грошової підтримки недостатньо для сталої реінтеграції. MOM рекомендувала застосовувати інтегрований підхід до реінтеграції, що враховує громадські фактори та загальні структури в країні походження для програм допомоги з реінтеграції.

Європейська міграційна мережа (ЕММ):

[Керівні принципи моніторингу та оцінювання програм СДП®, 2016](#)

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР):

[Стала реінтеграція мігрантів, 2020](#)

Міжнародна організація з міграції:

[Посібник з реінтеграції](#)

Центр змішаної міграції:

[Змішані повернення: динаміка зворотної міграції та реінтеграції, 2024](#)